
COMUNICACIONS

Un patrimoni en transició. les lluites de reivindicació patrimonial, 1973-1983

Alessandro Scarnato¹

El patrimoni de barcelona entre història i marginació

Tensions i esperances es barrejaven sovint als debats de la Barcelona dels anys setanta, i el centre històric de la ciutat va participar plenament d'aquest clima, sobretot en consideració de les grans transformacions urbanístiques que s'anunciaven amb el Pla general metropolità (PGM), aprovat en forma definitiva el 19 de juliol de 1976. La preocupació principal de residents i propietaris dels barris històrics de la ciutat es referia a les repercussions del PGM en els procediments d'expropiació, de vegades ja en actiu des de feia dècades, com en el cas de l'aleshores anomenada avinguda García Morato, al Raval sud, aprovada des del 1959. Recordem que les expropiacions latents, actives o no, i que arrelaven fins a l'època del pla Baixeras, s'havien convertit en la primera causa de deteriorament de moltes zones, en particular a l'antiga ciutat emmurallada i, més específicament, a l'aleshores *Distrito Vº* (l'actual Raval).

La ciutat vella era polaritzada entre zones concretes en bon estat i zones extenses fortament empobrides i amb un patrimoni edificat molt mal conservat. Els eixos d'entravessament del teixit urbà havien tingut un paper central en aquesta polarització, tant els històrics (Ferran-Jaume I-Princesa o Rambles, Portal de l'Àngel i Argenteria), com els moderns (via Laietana) o en construcció (García Morato). El comerç tendia a concentrar-se al llarg d'aquestes artèries o als encontorns, sense generar efectes de millora en els sectors circumdants. L'any 1973, per exemple, els comerciants del sector entre plaça de Catalunya, via Laietana, Jaume I-Ferran i Rambles Nord havien creat el consorci Barnacentre per coordinar esforços i estratègies de valoració de les botigues històriques i donar suport a les noves. Tanmateix, el consorci va ser un cas prou aïllat, car als ulls de la resta de la ciutat el centre històric havia reliscat en una dimensió d'endarreriment irreparable. D'altra banda, les dades estadístiques relacionades amb les condicions de vida de l'antiga Barcelona, tant en l'àmbit social com territorial, corroboraven aquesta imatge.

1. Universitat Politècnica de Catalunya · Departament de Teoria i Història de la Arquitectura i Tècniques de Comunicació · Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona

El nombre implacable de degradació

El 1972, un grup de treball coordinat per Jordi Borja, aleshores professor de Sociologia Urbana de la Universitat de Barcelona, va publicar per a CAU, la combativa revista del Col·legi d'Aparelladors, el llibre *La Gran Barcelona*, un dels textos més crítics contra l'urbanisme municipal. Inspirat en la metodologia estadística ja utilitzada pel GATCPAC durant la preparació del Pla Macià, el capítol dedicat al centre històric enumerava les dades d'una decadència urbana i social que requeria mesures urgents.

En primer lloc, es posava en relleu una constant caiguda demogràfica. Després d'haver superat els 250.000 habitants arran de les grans onades d'immigració dels anys vint i cinquanta, cosa que havia compensat el moviment de la burgesia cap a l'Eixample, el centre havia patit una pèrdua de població del 30%. Això vol dir que el 1975 la ciutat vella era habitada per poc menys de 150.000 individus, és a dir, el 6,7% del total de la població del municipi enfront del 10,2% del 1970. A principis de la dècada del 1980, el descens s'hauria accentuat, fins a arribar als 117.768 individus registrats el 1981. El sector oriental del nucli antic i el Raval registraven pics de despoblació superiors al 40%, mentre que només el barri Gòtic semblava mantenir-se en índexs constants². La densitat també havia caigut des del començament del segle, baixant de 1.360,95 h/ha el 1945 a 531 h/ha el 1975, un valor no uniformement distribuït: en algunes zones del Raval i Sant Pere la densitat continuava sent anàloga a la que Cerdà ja va descriure com a "insuportable"³.

Aquesta caiguda de la població tampoc era totalment comprovable: si molts residents, tot i figurar al padró, en realitat se n'havien anat a viure a altres barris cercant millors condicions de vida, d'altres vivien en uns llimbs legals que en dificultaven la detecció mitjançant investigacions demoscòpiques. Tampoc faltaven, i no eren pocs, els que intencionalment s'estaven d'aparèixer en cap registre oficial. Tot això feia que la real consistència demogràfica del centre fos desconeguda. L'estimació, doncs, era d'uns 165.000 habitants reals, dels quals només el 19% menors de quinze anys i, per tant, es tractava d'una zona envellida on el recanvi demogràfic era efecte de la immigració més que del relleu generacional. Augmentaven la marginalitat social, amb persones d'altres zones d'Espanya, generalment d'extracció de classe treballadora poc qualificada i amb recursos econòmics molt limitats. Segons el cens del 1970, a la ciutat vella les famílies d'origen barceloní representaven el 47,53% del total, i les famílies catalanes el 62,50%, mentre que els estrangers eren encara un negligible 1,75%.

Malgrat la presència d'importants edificis administratius i públics i malgrat la viabilitat econòmica de les fàbriques que encara hi sobrevivien, el centre patia els efectes del maltractament urbanístic al qual havia estat sotmès, primer amb la densificació forçosa arran de la militarització de la ciutat amb el Decret de Nova Planta del 1716 i, després, amb la fugida de la burgesia cap a l'Eixample amb el Pla Cerdà. Els efectes de la construcció de la via Laietana havien provocat un sen-

2. Font: TATJER MIR (1985:74).

3. Vegeu MUÑOZ/CABRÉ (1994).

sible moviment de famílies cap a altres barris, sobretot als vessants de Montjuïc i a Sant Pere. Aquests desplaçaments havien redistribuït desigualment la densitat respecte a les observacions de Cerdà, i si les dades agregades indicaven, en conjunt, un decreixement constant, a molts blocs residencials persistien situacions de gran gravetat. Només al Raval hi havia 2.103 apartaments en els quals vivien 54.370 habitants, la qual cosa donava una mitjana de 2,9 persones pe cambra⁴.

Pel que fa als serveis, un 4% del parc residencial de Ciutat Vella no tenia connexió a la xarxa elèctrica i els que la tenien encara eren en gran mesura amb la xarxa de 125 V. La col·lació entre les dades proporcionades el 1972 per Borja i les dades del Cens del 1981 amplifica la imatge desastrosa del centre: el 31,5% de les residències tenia més d'un segle i només el 4% s'havia construït després del 1960. El 5% no tenia bany complet, sinó una comuna a cada pis (dades del 1981: el 1972 era del 70%), un altre 5% ni tan sols tenia bany (al Raval tocava el 30%), el 85% no tenia aigua corrent, el 40% no tenia gas, el 90% no tenia ascensor malgrat que molts edificis havien patit sobreelevacions (en deien "barraquisme vertical") fins a arribar a, en casos extrems, vuit pisos (la gent gran s'arriscava a romandre literalment blocada durant anys dins del seu pis). A més, el 60% dels pisos no arribava als 60 m² (i molts, menys de 30), un bon 2% dels edificis es trobaven en una situació de ruïna imminent i gairebé la meitat tenien una necessitat urgent de rehabilitació estructural.

El 1964 s'havia aprovat la llei espanyola 4104 *de Arrendamientos Urbanos*, que va permetre l'actualització periòdica de les anualitats amb l'objectiu d'incentivar inversions per a la renovació dels immobles de propietat vertical. Però al centre de Barcelona ara la propietat era principalment horitzontal i tenia un índex de fraccionament molt elevat. A més, la majoria dels apartaments llogats (el 80% del parc residencial total) tenien contractes amb una antiguitat de dècades, i eren al seu torn subarrendats (només al Raval, el 35% de les famílies). Tampoc s'ha d'oblidar que l'espasa de Dàmocles dels plans de reforma descoratjaven la inversió privada. De tant en tant, es feia alguna cosa (com la via Laietana o el primer tram de la García Morato) i, per tant, la propietat s'estimava més esperar i veure el què, en lloc d'invertir res i, a la pràctica, des del 1859, gairebé cap dels edificis residencials no havia rebut cap mena de rehabilitació.

En termes econòmics, podríem afirmar que era plenament actiu un procés de causalitat circular acumulat⁵, de manera que la decisió d'invertir en la recuperació de la propietat no depenia d'una seca anàlisi de cost/benefici sinó de l'opinió general sobre allò més convenient entre cobrar un lloguer, encara que molt baix, o deixar que l'edifici s'esfondrés gairebé amb l'esperança que una planificació inclogués la seva demolició o, en els casos més afortunats, el pas d'una gran carretera just a prop. El valor de la parcel·la de sòl es considerava sempre i en tot cas superior al valor de la propietat. Sovint la degradació dels immobles era més visual que no pas estructural, però aquesta visibilitat influïa en l'opinió del context, i indirectament,

4. Font: FABRE/HUERTAS (1980:314).

5. Segons Gunnar Myrda (1898-1987), Premi Nobel d'Economia del 1974, en una economia de xarxa les decisions sobre les inversions a implementar estan influïdes pel judici de valor expressat pel context respecte al producte en què invertir, un context a la vegada influït per l'expectativa de retorn que desperta el producte, no necessàriament en termes purament econòmics.

en la planificació, afectant finalment les mateixes decisions econòmiques sobre la possible intervenció de reestructuració. En última instància, el context del mercat immobiliari havia generat una mentalitat molt poc proactiva i fortament especulativa de molts propietaris que encara perdura des de finals del segle XIX ençà.

L'evident deteriorament de l'arquitectura històrica no era cap exclusiva del parc residencial: alguns conjunts estaven en estat d'abandonament, ja n'era compromesa la llegibilitat i es temia per la seva estabilitat, com ara l'antiga Casa de la Caritat o l'exconvent de Sant Agustí. Com a corollari de la degradació generalitzada hi havia: la manca gairebé endèmica d'espai públic; un enllumenat públic insuficient; un dèficit general d'infraestructures socials; la manca d'un sistema de drenatge eficaç de les aigües pluvials, tant als edificis com als carrers; mal coneixement de l'ús real de molts edificis tant en aspectes residencials com comercials; un valor immobiliari irreal de molts edificis, molt inferior a la mitjana de la ciutat per a edificis similars, fins als casos extrems d'edificis sencers cedits literalment per la propietat a l'Ajuntament per tal de desfer-se'n⁶.

L'associacionisme al centre històric de Barcelona

El diagnòstic estadístic fotografiava fredament els problemes que d'alguna manera es podien mesurar, però més inconvenients afectaven la qualitat de vida, com ara la sensació d'inseguretat, les tensions socials i la precarietat urbanística. Durant l'administració de Porcioles, moltes d'aquestes situacions s'havien agreujat, però el naixement de les associacions locals, arran de l'aplicació de la llei estatal del 1964, havia obert una finestra per a les reivindicacions ciutadanes. Les associacions havien estat pensades com a comitès de passatemps i festes populars, per tal d'estendre el control del règim també en aquests àmbits, però no va ser així. Des de les primeres aplicacions de la llei, ja el 1968, moltes entitats es van orientar clarament cap a una organització de caire més aviat activista del temps lliure i moltes van ser, des del primer moment, explícitament reivindicatives. L'associacionisme més combatiu no va trigar a trobar el suport dels encara clandestins partits d'esquerra, en particular Bandera Roja i el PSUC. De fet, tots els partits eren d'alguna manera presents a les associacions, fins i tot elements parroquials, però el component d'esquerres era la majoria. Les reclamacions de l'associacionisme es van centrar principalment en qüestions d'urbanisme perquè es tractava del terreny on les manques eren més visibles (falta d'infraestructures, zones verdes i serveis, degradació) i perquè el caràcter objectiu de les reclamacions feien difícils per a les autoritats de classificar-les com a sedicioses. La naturalesa urbanística de la majoria de les reivindicacions va comportar una col·laboració natural amb el col·lectiu d'arquitectes i aparelladors, que van proporcionar suport tècnic a les associacions i que, juntament amb amplis sectors del periodisme local, es van fer ressò de moltes lluites.

Per moderar la vivacitat de les associacions, el 1972 es va fundar la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona (FAVB), pensada com a eina reguladora

6. SCARNATO (2007:170).

capaç de retornar les associacions a l'àmbit de la gestió del temps lliure⁷. Les coses van anar d'una altra manera perquè al cap de pocs anys també la FAVB es va convertir a l'activisme militant. L'associacionisme, en lloc de calmar-se, va guanyar la força suficient per ser una força política *sui generis* tan incisiva que va provocar les dimissions de l'alcalde Porcioles després d'un dramàtic ple municipal celebrat l'11 de maig de 1973, en què els representants del barri es van oposar a la continuació de l'agressió urbanística patida als barris del Carmel i de Torre Baró. L'any 1974 es va fundar l'Associació de Veïns del Districte V (AVDV), al Raval, i l'Associació de Veïns del Casc Antic (AVCA). L'any 1975 va ser el torn de l'Associació de Veïns del Barri Gòtic, immediatament activa en la campanya de recuperació del Pati Llimona com a centre cultural del barri. En els anys immediatament posteriors, es van formar moltes altres associacions, totes protagonistes d'una multitud de lluites veïnals.

Mirant als territoris, l'aspecte que més indignava les associacions era el contrast entre un teixit urbà carregat d'història i identitat i una realitat de degradació física farcida de problemes socials com ara la seguretat, les drogues, la prostitució, l'atur i la pobresa. Sant Pere, per exemple, era un dels barris més antics de Barcelona i havia estat seu de palaus nobles, institucions civils i religioses. La degradació aquí tenia característiques lligades sobretot a la pobresa extrema i a l'índex d'envelliment, conseqüència tant de la fugida de les famílies benestants cap a l'Eixample com de les obres de la via Laietana. Per a un visitant extern, hauria estat difícil creure que aquells mateixos carrerons medievals sobreviscuts a la reforma havien estat, segles enrere, escenari d'una rica i potent ciutat mercantil. D'això, solament se'n podia percebre un feble ressò en uns quants palaus, en alguns monuments com l'església de Santa Maria del Mar, i en un orgullós sentit de pertinença dels residents.

Al Raval, la situació era ben diferent, atès que el barri mai no havia tingut una època daurada i durant almenys quatre segles ni tan sols s'havia urbanitzat. Mentre que a Sant Pere, la Ribera o la Mercè, la decadència va seguir un patró lineal d'acumulació progressiva de problemes i el teixit social tendia a mobilitzar-se en conseqüència, al Raval els contrastos socials s'agreujaven per efecte d'esdeveniments concrets com ara el tancament dels prostíbuls o l'estacionament de la VI Flota Americana al port. El desembre de 1975, el president de la Comissió Gestora de l'AVDV va declarar que "les condicions de vida del barri són les pitjors de Barcelona"⁸.

Paraules que, tot i referir-se específicament al barri més malmès de la ciutat, certificaven l'estat de degradació profunda i de malestar quasi desesperat de tots els barris històrics de la Ciutat Comtal. Com va assenyalar Alexandre Cirici:

[...] de nada podrá servir la circulación mecánica si quedan confinados, aún, los hombres, en barriadas separadas por unos desniveles sociales que levantan murallas invisibles. El siglo XIX luchó para demoler las murallas de piedra, pero queda todavía labor por hacer por nuestra parte⁹.

7. FABRE/HUERTAS (1989:486).

8. "Canigó", (1975-12-06), a FABRE/HUERTAS (1980, v.5: 186).

9. CIRICI (1976: 7).

La qüestió patrimonial a la Barcelona de la Transició

Tots aquests problemes estaven íntimament lligats a la decadència física i a una estructura urbana compromesa per més de dos segles d'esdeveniments històrics turbulents i d'incertesa en la planificació. En el que hem definit com a procés de causalitat circular, la degradació del teixit va amplificar les situacions de marginalitat que, al seu torn, van amplificar les situacions de degradació física. La simbiosi entre teixit antic i decadència semblava indestruïble, gairebé fisiològica i, per tant, impossible de resoldre i condemnada a un agreujament continu. Tant era així que quan Jordi Borja i Manuel de Solà-Morales van analitzar aquella degradació, no van posar gens d'atenció als possibles recursos ja existents en el territori. La condició de moltes cases era efectivament desesperada, però també és probable que ningú no s'hagués pres seriosament cap proposta de recuperació dels barris antics que no comportés una clara contundència enderroadora.

No obstant això, hi havia una presència monumental visible i concreta: al bell mig de la vella Barcelona decaiguda, sufocada per problemes de tota mena, s'alçava el barri Gòtic, illa de representació i turisme integrada amb els llocs de poder administratiu. Al voltant d'aquella illa, la magnitud compacta de cases, vestigis històrics i importants conjunts arquitectònics s'estenia en situacions ben precàries: les Drassanes encara es trobaven en un estat de semiabandonament amb les naus al descobert; la Casa de la Caritat esperava una idea d'ús; el Mercat del Born, tancat el 1971, era a l'espera d'alguna proposta que el salvés de l'enderroc. Al Raval, algunes antigues cases-fàbrica eren ocupades il·legalment com a residència o per a altres activitats, sovint als límits de la legalitat. La combinació de zones *off-limits*, degradació generalitzada, alguns fets dramàtics (com ara l'incendi a la fusteria del carrer de les Tàpies, el 9 de setembre de 1974, en què disset persones van morir per la impossibilitat d'accés dels vehicles dels bombers) i el fet que els principals monuments es trobessin concentrats dins del barri Gòtic, havia alimentat un sentiment generalitzat que era incapaç de reconèixer cap valor als barris antics i al teixit menor i popular. La Barcelona moderna, la que estava a punt de desplegar després de dècades de règim franquista, mal suportava els seus territoris i les seves architectures que entraven en contrast amb una imatge d'enlluernant modernitat. Si mirem les obres de literatura i cinema del període, podem detectar nítidament aquesta actitud.

Autors com Manuel Vázquez Montalbán o Terenci Moix, per anomenar-ne dos dels més significatius, van descriure el centre històric com a realitat intrigant però marginada, paral·lelament al que feien els directors de cinema que, des de l'època de Francesc Rovira-Beleta fins a Ventura Pons, van pintar, en conjunt, un fresc d'històries desesperades als marges de la "Gran Barcelona" burgesa de l'Eixample. A les obres d'aquests autors és poc freqüent que hi apareguin els monuments, mentre que la misèria del teixit urbà es presenta com un reflex físic del malestar social. Els protagonistes quasi sempre són part d'aquella mateixa classe treballadora de militància política radical, considerada constantment com un perill per la burgesia que havia construït el barri Gòtic també,

entre altres coses, com a negació d'una fenomenologia urbana no planificada, portadora de malalties i, sobretot, receptacle d'una rauxa revolucionària que des de la Setmana Tràgica es pretenia controlar.

Per la seva banda, el debat arquitectònic tampoc semblava gaire interessat a investigar la realitat del centre com a fet urbà, més enllà del suport militant i tècnic a les reivindicacions associacionistes. L'anàlisi de camp del centre realitzada pel GATCPAC com a base del Pla Macià va cristal·litzar, en un cert sentit, l'esforç cognitiu i imaginatiu dels arquitectes que des d'aleshores van estar-se d'actualitzar ideològicament (amb el risc de contradir-los) els resultats d'aquell projecte tan emblemàtic i amb inevitables implicacions polítiques. Seria equivocat dir que el col·lectiu d'arquitectes no estava interessat en els problemes de la ciutat vella que, com hem dit, eren centrals en moltes discussions. Tanmateix, igualment inexacte seria entendre aquestes discussions com a símptoma d'una investigació teòrica, tècnica i operativa actualitzada sobre temes de conservació, patrimoni o recuperació arquitectònica i urbana, investigacions que no estaven substancialment presents i que, en tot cas, van ser eclipsades en comparació amb la planificació social, econòmica i urbanística. Es podria dir que l'absència d'un clar debat disciplinari sobre la ciutat vella com a teixit històric viu era alhora germana de la falta d'actualització cultural del debat espanyol sobre la restauració i filla d'una certa fatiga intel·lectual després de mig segle de debats sobre patrimoni, bàsicament centrats en les diatribes entre conservacionistes i intervencionistes en el context d'estricta monumentalitat.

És potser per aquesta raó que l'aridesa del debat disciplinari "elevat" va començar a ser contrarestada per un creixent interès popular per la ciutat històrica, entesa com a tresor a redescobrir sota la manta de degradació física i moral en què havia caigut. Ja als primers anys de la postguerra, molts residents es delectaven a escriure memòries personals sobre la ciutat que havia canviat tan profundament des de final de segle XIX. La majoria d'aquestes obres no tenien grans qualitats literàries i no sempre eren llibres distribuïts fora de la ciutat (de vegades ni fora del barri), però a poc a poc van contribuir a construir una sensibilitat diferent cap al teixit històric, no en un sentit científic o cultural, sinó més social i narratiu, una sensibilitat que va començar a explicitar-se a principis dels anys setanta. Gairebé ningú d'aquests autors qüestionava que el centre fos una ratera, tot i que el nombre de persones que en dubtaven era creixent, però se li atribuïa un cert encant literari i, sobretot, identitari.

El 1971 va sortir la primera edició de *Barcelona, pam a pam* d'Alexandre Cirici, una completa i precisa guia d'edificis, carrers i zones històriques de Barcelona, que ofería indicacions sobre valors històrics i artístics, mitjançant fitxes ordenades territorialment. Al prefaci, titulat significativament *Otra Barcelona*, l'autor admetia que, en comparació amb una primera guia turística més tradicional escrita vint anys abans, s'havia finalment

[...] liberado del culto a los monumentos y había acogido con gusto los comentarios sobre las realidades más modestas [...]; pero un sentido culturalista y estetizante había determinado su elección. Por otra parte, educado en el

mito de la Cataluña ideal, hacía propaganda de las riquezas y me callaba las miserias y veía más la Barcelona histórica que la real. Hora es ya de dar de ella una visión totalmente diferente. Nuestra Barcelona es tan hija de los condes francos como de los peones de Jaén¹⁰.

El 1974 el periodista Josep Maria Carandell va publicar la seva *Guía secreta de Barcelona*, amb què va despertar la curiositat del lector envers les històries dels homes i institucions, amagades darrere l'aspecte abandonat de laberíntics carrers i portes sospitoses. Un enfocament que volia desmentir el desconeixement i la mala reputació que tenia el centre per a la Barcelona *de bien*.

També en els mateixos anys, Josep Maria Espinàs va publicar obres en què ofería una visió menys desoladora i caricaturesca del centre, presentant-lo com un lloc gairebé romàntic, injustament degradat malgrat la seva noblesa històrica. *Vuit segles de carrers de Barcelona*, del 1974, i *Alguns carrers antics de Barcelona*, del 1978, eren obres intencionadament alienes a la càrrega crítica de les revistes d'arquitectura de l'època. Tot i així, van tenir un paper important en recordar que la gloriosa Ciutat Comtal dels segles passats encara hi era, lluny de ser un mite perdut o un concepte inventat amb el barri Gòtic. A *Vuit segles...*, l'eloqüent subtítol, *De Montcada a Tuset*, construïa un ideal pont entre el carrer noble més antic i el camí més *cool* (per a l'època) de la Barcelona moderna. També en aquest cas ens il·luminen les paraules del prefaci, en què l'autor sorprèn per la renúncia absoluta a qualsevol denúncia de les condicions de vida dels barris històrics, conscient que només seria l'enèsima veu contra la misèria del centre, mentre que ningú es podria imaginar que "fer un dia de vacances al barri de Santa Maria, o al barri de Sant Pere, és una delícia incomparable. No m'estranyaria que l'acabin recomanant els metges o les agències de turisme"¹¹. Tanmateix, Espinàs no era cap ingenu i era ben conscient dels problemes del centre i de la derelicta població de la ciutat vella.

Només entristeix de veure la capacitat d'autodestrucció que ha tingut i té Barcelona. És segur que quan aquest llibre sortirà al carrer algunes de les coses que he vist ja no hi seran. La nostra ciutat és un joc constant de presències i d'absències, un estímul intermitent d'entusiasme i d'indignacions. Aquest risc de l'obra humana sempre en marxa, aquest perillós refer-se dia a dia al llarg dels segles és potser allò que fa que ens apassioni la ciutat¹².

Aquestes publicacions eren, en cert sentit, complementàries a les reivindicacions associacionistes: es tractava de donar a conèixer el territori pel que era en el context històric i material, més enllà de les urgències socials. L'obra més rellevant d'aquesta línia, no exempta d'un clar tarannà reivindicatiu, s'hauria publicat el 1980: *Tots els barris de Barcelona* de Jaume Fabre i Josep Maria Huertas va ser una obra enciclopèdica de set volums que abastava tot el territori municipal

10. CIRICI (1976: 6).

11. ESPINÀS/CATALÀ ROCA (1974: 5).

12. *Ibid.*

i que presentava la ciutat com a contínuum d'històries i espais. Fabre i Huertas no entraven en discussions sobre què fer a la ciutat, deixant que fotos, textos, testimonis i dades actuessin com a material de reflexió sobre la Barcelona després del règim.

Més enllà de l'opinió pública predominant, podem dir que la ciutat començava a mostrar, doncs, una sensibilitat nova respecte a la condició dels seus barris històrics amb llur patrimoni. Una sensibilitat potser una mica ingènua però capaç d'expressar-se als mitjans de comunicació i amb un cert potencial d'influència sobre els entorns especialitzats. Només cal pensar que l'alcalde Socías, en el procés d'aprovació de la versió actualitzada del catàleg del patrimoni, a la primavera del 1977, va expressar el seu lament que, si es comparava Barcelona amb altres ciutats europees, la capital catalana presentava.

más de un siglo de retraso, y además no existe una política para la conservación y revalorización de la ciudad antigua, para lo cual, no ha habido hasta el presente ni presupuesto adecuado, ni un equipo formado, ni la necesaria coordinación entre los distintos departamentos que deberían intervenir en una acción de esta importancia¹³.

Paraules del 1977, quan la fi del franquisme va ser sancionada per la celebració, el 15 de juny, de les primeres eleccions generals constituents i per l'abolició de la condició d'il·legalitat per a la Generalitat de Catalunya, el 29 de setembre. La creació d'estructures administratives democràtiques també a escala local s'hauria produït un parell d'anys després, però a Barcelona les coses ja s'anaven bellugant a la recerca de solucions per a les condicions de vida i la salvaguarda monumental del centre. És indicatiu que dos articles es publicuessin el mateix dia *La Vanguardia*, tractant tots dos problemes amb una barreja d'esperança i reivindicació. En un, els arquitectes Raquel-Ruth Lacuesta i Antoni González Moreno-Navarro van manifestar la convicció que l'autonomia administrativa regional permetria intervenir de manera més eficaç en la recuperació del patrimoni català, en perill per la manca d'un seriós enfocament metodològic i econòmic del problema. A la mateixa pàgina, un portaveu municipal manifestava la renovada preocupació de l'Administració municipal per l'antic centre i va assenyalar la necessitat de donar finalment un curs operatiu a les operacions de recuperació amb una actuació que

[...] deberá tender de modo fundamental y en primer lugar a la conservación de los valores urbanísticos, artísticos, ambientales y en general de patrimonio histórico-ciudadano. En segundo lugar, trataría de reglamentar para esa actuación una colaboración con el vecindario afectado de modo que sea permanente la comunicación en el interés común de salvaguarda del patrimonio histórico ciudadano, atendiendo en todo caso que las actuaciones que se decidan redunden en la mejora de las calidades del hábitat y base de relación humana. En esta misma tendencia se trataría de estructurar y favorecer la

13. LV (1977-04-23: 23).

creación de asociaciones administrativas entre el municipio y los sectores de población con interés económico en las respectivas zonas (propietarios y comerciantes), de modo que el reparto de los costes de las actuaciones concretas incidiese, con un principio de equidad, sobre los que más directamente puedan obtener de las mismas un beneficio económico¹⁴”.

L'article reconeixia les dificultats de cara a les intervencions previstes i mai executades i apostava per les prescripcions del recentment aprovat PGM posant-lo en continuïtat ideològica directa amb el Pla Vilaseca i amb els projectes de Florensa, tot i que se subratllava la incipient actualització normativa del catàleg de patrimoni municipal, enriquit amb nous edificis i fet possible mitjançant un nou acord entre els veïns i l'Administració, segons assenyalava Socías:

Afortunadamente, un nuevo espíritu de colaboración entre la Administración y los vecinos es evidente en Barcelona. De otra parte, el hombre de la calle está hoy mucho más sensibilizado para apreciar el valor y el encanto de los viejos barrios que no lo estaban cincuenta años atrás¹⁵.

Un llibre de referència

Deu anys més tard, el 3 de juliol de 1987, el tinent d'alcaldia Jordi Parpal i el cap del Servei de Protecció del Patrimoni Monumental, l'arquitecte Josep Emili Hernández-Cros, van presentar el volum del *Catàleg del patrimoni arquitectònic històric i artístic de la ciutat de Barcelona* publicat per l'Ajuntament. El text il·lustrava la normativa municipal sobre el patrimoni i els graus de protecció seguits de les fitxes documentades dels 860 edificis catalogats. El camí que havia portat al nou catàleg s'havia iniciat el 22 de maig de 1969, amb l'autorització de l'Ajuntament per enderrocar l'edifici Can Serra de Puig i Cadafalch per a la construcció de la nova seu de la Diputació. Can Serra havia estat eliminat del catàleg del 1962 (l'anomenat Catàleg Florensa, el primer escrit a Espanya, d'acord amb la *Ley del Suelo* del 1956), convertint-se en un altre episodi d'aquella “inexplicable epidèmia destructiva” responsable de la desaparició de masies, vil·les, i arquitectures molt més pròpiament monumentals, sistemàticament descatalogades en anys anteriors. En van ser exemples el Palau Trinxet i l'Hotel Tèrminus, tots dos de Puig i Cadafalch, o el Palau Simon de Domènech i Estapà. Quan no havien estat destruïts, molts edificis havien patit modificacions que n'havien alterat profundament les seves característiques arquitectòniques. El risc d'enderroc, que afectava una gran quantitat d'edificis més petits i molts artefactes construïts entre el segle XVIII i la primera meitat del XX, es referia principalment a edificis modernistes. La casa Fuster i el Palau de la Música, ambdues de Domènech i Montaner, van ser algunes de les construccions per a les quals només les fortes protestes d'intel·lectuals, arquitectes i residents van evitar el pitjor.

14. LV (1977-08-05: 18).

15. *Ibid.*

El risc de perdre Can Serra va ser la gota que va desbordar el gerro. La mobilització general va portar el municipi a convocar, a la tardor del 1970, una comissió de treball per a la revisió del catàleg del 1962, per tal de corregir-ne els buits i implementar les eines de protecció i que va funcionar fins a l'agost del 1973. A la primavera del 1975 es va constituir la comissió per al Projecte de Revisió del Catàleg, sota la presidència de l'alcalde Masó, l'obra del qual va acabar l'1 de juliol de 1976 amb el lliurament de la proposta. Els convulsos esdeveniments polítics del període no van permetre que s'endegués el procediment jurídic natural i el catàleg va romandre a la sala d'espera, amb vista a l'aprovació definitiva que per al PGM va arribar el 19 de juliol de 1976, sense un catàleg per a Barcelona.

Diversos membres del col·lectiu professional dels arquitectes (entre els quals Antoni González, Oriol Bohigas, Ignasi de Solà-Morales i el mateix Hernández-Cros) van manifestar públicament¹⁶ la seva preocupació per una manca que podia resultar destructiva per al centre històric. Finalment, el projecte de catàleg va rebre l'aprovació definitiva el 31 de juliol de 1978. El 18 de gener de 1979, la Corporació Metropolitana va adoptar el catàleg com a part integral del PGM, amb una ordre en què apareixien els cinc nivells de protecció. Va ser Oriol Bohigas, el 1983, el que va instar que el COAC i el Servei de Patrimoni col·laboressin en la preparació d'un volum que es pogués adquirir al mercat com a testimoni de la feina feta i signe de transparència respecte a les resolucions municipals. Va ser el volum presentat a principis de l'estiu del 1987.

La ruta del catàleg resumia i reflectia l'evolució de la discussió sobre el patrimoni. El conjunt de posicions, mobilitzacions i enfrontaments, fins i tot intensos, produïts en els vint anys anteriors, però, no es podria definir precisament com a debat. No hi havia una base científica compartida i, sobretot, no hi havia figures de referència que tinguessin alhora competència tècnica, autoritat disciplinària i carisma comunicatiu. A canvi, hi havia hagut una àmplia discussió en la qual, al llarg dels anys, havien participat tècnics especialistes, arquitectes amb sensibilitat cultural, exponents de la política moguts per les implicacions extradisciplinàries del tema i noms relacionats amb el món de la literatura o de la informació. Per a moltes d'aquestes persones, el veritable punt d'interès no era tant la preocupació pel destí del patrimoni, que es va mantenir a mercè d'una deriva ideològica on les opinions individuals tenien el mateix pes que les formulacions teòriques més reflexionades. De fet, no era cap misteri que la passió ensenyada per molts arquitectes en llur defensa del patrimoni durant els anys setanta tingués la seva real motivació en el fet d'oposar resistència a les agressions especulatives del porciolisme i a reclamar participació democràtica en els processos de presa de decisions urbanes. Fins i tot la coneguda presa de posició de Bohigas com a defensor del patrimoni quant a element vertebrador de la forma urbana, expressada en un conegut article del 1975 a *Serra d'Or*, no era el resultat d'una reflexió induïda per la contemporània Declaració d'Amsterdam sobre la importància del teixit menor com a suport de la identitat social de la ciutat històrica. Ans al contrari, es tractava de la constatació que, amb Porcioles fora de l'Ajuntament i Franco al llit de mort, havia arribat el moment d'abandonar les batalles en defensa del patrimoni, sostingudes per erosionar el règim, i

16. LV (16/12/1976: 36).

atacar el cor del problema urbà en la visió bohiguista: el dèficit de forma. La prova va ser que, després de l'article de Bohigas, molts arquitectes van mostrar una creixent desafecció cap a les batalles de l'associacionisme. Entre els pocs que van mantenir el seu compromís en aquest àmbit, hi eren Salvador Tarragó i, en especial, Antoni González, la carrera professional dels quals es desenvolupava dins de la Diputació. Tot i que González no era insensible a les demandes de barri, la seva posició cultural no s'adaptava bé a una agenda municipal en què el patrimoni acabava donant la impressió de ser un obstacle a la millora de les condicions de vida. Junt amb Hernández-Cros i altres arquitectes com Víctor Argentí, Esteve Ponsa i Xavier Valls, González va formar una fronda no gaire combativa però obstinada, que va reunir aquells professionals que encara creien que l'esfera patrimonial tenia un valor polític. Aquests tècnics no consideraven necessària una mobilització cívica bàsica per emprendre una campanya en defensa d'un monument i no tenien por de ser acusats de pedraferits pels companys d'actitud més compositiva. Per contra, van veure en la defensa del patrimoni arquitectònic un moment essencial en l'afirmació de la peculiaritat catalana: no per casualitat la famosa reunió de Montserrat del desembre de 1976, on es va proclamar la creació del primer servei català de protecció del patrimoni (SERPPAC), havia estat part integral del Congrés de Cultura Catalana.

Hem vist que durant el mandat de l'alcalde Socías, l'últim de nomenament directe del govern central, havien proliferat estudis populars que van pintar l'antiga Barcelona com a territori ple d'històries i testimonis injustament oprimits per la capa de degradació. Als mateixos mesos en què es va desbloquejar finalment el procés d'aprovació del catàleg, es van inaugurar dues recuperacions que simbolitzaven el pas a una nova, esperançadora, actitud de rehabilitació amb fins socials, promoguda per les lluites veïnals. El 29 d'abril de 1978 es va posar a disposició de la ciutat el parc de les Aigües de la zona del Guinardó, mentre que el 15 de desembre de 1977 s'havia tornat a obrir l'antiga capella de Sant Llàtzer al Raval. Els dos espais havien estat fortament reivindicats per les associacions locals. En el cas de Sant Llàtzer també hi va haver la voluntat de recuperació d'un testimoni fonamental de la història de Barcelona. Els orígens de la capella es remunten al segle XIII, i diversos factors havien contribuït a un deteriorament morfològic progressiu que havia fet que l'estructura arquitectònica acabés sent literalment invisible als anys seixanta. Florensa havia operat una restauració que va restablir la visibilitat d'una porció de l'antiga façana sense donar, però, una dignitat d'ús a l'edifici, que havia quedat semiabandonat. La recuperació del petit lloc de culte es va produir amb mitjans artesanals gràcies al compromís voluntari dels membres de l'AVDV, juntament amb els serveis tècnics municipals sota la coordinació del SERPPAC. Els aspectes científics i culturals van passar a un segon pla en comparació amb el gest polític de reapropiació d'un espai històric retornat a l'ús col·lectiu i, juntament amb la recuperació del parc de les Aigües, va corroborar als ulls de la ciutadania la credibilitat democràtica de l'administració de Socías. Amb tot, democràtica no ho era pas, car mai no havia estat elegida.

Entre les iniciatives dutes a terme en el mateix període, a l'octubre del 1978 el COAC, mitjançant l'AADIPA, la seva agrupació dedicada al patrimoni archi-

tectònic, endegava el “I Curset d’Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic”, en què van parlar Oriol Bohigas, Manuel de Solà-Morales i Federico Correa, conclòs el 9 de novembre per una conferència d’Ignazio Gardella sobre la intervenció contemporània en centres històrics. En aquell moment, la coexistència de la instància tècnica i catalanista de González amb la planificadora i política de Bohigas no generava contrastos perquè durant la Transició els contorns ideològics dins dels quals es movien els principals protagonistes no estaven ben definits. Encara no s’havien celebrat eleccions lliures, les estructures administratives estaven en plena remodelació i cap posició culturalment democràtica no s’hauria atrevit a censurar-ne una altra amb la qual es podrien haver fet acords preciosos en cas de necessitat. Només cal pensar que fins i tot el Foment de les Arts Decoratives, tradicionalment orientat a l’avantguarda del disseny, el 1974 havia estat oficialment involucrat en la lluita veïnal per evitar l’enderrocament de la casa Golferichs i entre el 1979 i el 1985 va atorgar un premi sota la categoria “Restauració”. Per tant, era una aliança de conveniència entre diferents actituds culturals, les distàncies de les quals haurien sorgit al llarg dels anys.

El procés d’aprovació del catàleg, finalitzat el 1979, anava de bracet d’allò que va esdevenir a l’Estat i a la recent restablerta Generalitat. El juliol del 1980 es va crear el Servei Català de Patrimoni Arquitectònic i el juny de l’any següent es produiria la transferència de competències en matèria de monuments i patrimonis monumentals des del govern central cap al regional. El 1982, la Generalitat va publicar el decret llei núm. 281 sobre subvencions a particulars per a obres de rehabilitació. En els anys següents es farien altres passos endavant, com la llei núm. 2329 de 1983 del govern central, que va introduir la institució de l’Àrea de Rehabilitació Integrada, una eina d’ordenació urbanística operativa que permetia intervenir en aquells sectors urbans en pitjors condicions amb una agilitat incomparable amb el planejament tradicional. El 1983 va ser el torn de la *Ley n.16/1985 del Patrimonio Histórico Español* que va definir els conceptes de *Bien de Interés Cultural* i *Conjunto Histórico Artístico*, i va ampliar així la visió des del monument únic construït a tot el seu voltant (fins i tot en absència d’un edifici de rellevància particular si el teixit és, en conjunt, testimoni d’una cultura o identitat històrica).

Paral·lelament a l’evolució dels aspectes legals, les iniciatives culturals i de comunicació centrades en la transformació de la ciutat van créixer. Al març del 1983, ja amb l’alcalde Maragall, es va celebrar a l’estructura de l’antic Mercat del Born una exposició de títol interlocutor: “Qui és Barcelona?”. Era una al·lusió a un dels primers eslògans del nou alcalde, “La ciutat és la gent”¹⁷ i volia transmetre la idea que (en paraules de la tinenta d’alcaldia Mercè Sala) “Barcelona no és una cosa, sinó una entitat viva, formada per tots els barcelonins”¹⁸. Es van mostrar els efectes de quatre anys de gestió democràtica i, entre els resultats més importants, hi havia el fet d’haver aturat el procés de degradació de la ciutat, especialment accentuat al centre, i haver pogut posar en marxa una sèrie de plans i projectes, els quals començaven a despertar certa atenció de l’exterior. El llegat més destacable de l’exposició va ser el catàleg, tot i que el terme potser

17. MARAGALL (1986: 198).

18. “Full Informatiu del Consell Municipal del Districte I” (núm. 12, març-abril de 1983: 2).

és impropï, atès la gran quantitat de material publicat no present a l'exposició. *Plans i projectes per a Barcelona 1981-1982* va ser el primer títol d'una extensa sèrie de llibres que el municipi de Barcelona publicaria en els anys següents en un intens exercici de transparència i d'autopromoció.

El Pla Popular del sector oriental

En realitat, el primer pla extensivament presentat al públic va ser obra d'una associació veïnal: a l'abril del 1979, l'AVCA havia publicat a la revista CAU la seva proposta de recuperació urbana, alternativa a la del PGM. Es tractava d'un dels darrers casos en què destacats representants de la disciplina col·laboraven activament amb les associacions. Rafael de Caceres, Pedro Domínguez, Ricardo Fayol, Juan Galimany, Pere Giol i l'advocat Carles Pareja signaven la proposta de "Pla Especial per al Casc Antic", il·lustrada amb gran quantitat de material i temes, i que es va batejar Pla Popular. L'objectiu era que fos adoptada com a Pla Especial de Reforma Interior (PERI) per substituir la reiterada idea d'ampliar l'avinguda de Francesc Cambó fins a l'Arc de Triomf fent-lo travessar la continuació del carrer de Méndez Núñez. Prudenci Sánchez, president de l'AVCA, des de les pàgines de CAU s'adreçava als candidats a les primeres eleccions democràtiques, que es van celebrar simultàniament amb el llançament del número, i no va deixar cap dubte sobre la delicadesa del tema: la portada de la revista mostrava una dona amb un nen als braços en un dels carrers del sector oriental. Una mà gegantina (que representava l'Ajuntament) li polvoritzava a sobre un pla de Sanejament com si es tractés d'un insecticida.

Les paraules emprades per Sánchez en el seu text expressaven la ràbia acumulada dels residents per l'abandonament que havia patit el sector oriental del centre, el qual s'havia convertit en "un testimonio vivo de las miserias del sistema capitalista"¹⁹. El text no escatimava bufetades per a ningú. L'Administració va ser acusada de no haver invertit mai en la recuperació del barri, amb la finalitat específica de rebaixar el seu valor i així poder executar una "deportació" de baix cost de la població als suburbis per tal de permetre als grans inversors privats aconseguir guanys de capital altament lucratiu creuant les principals rutes de penetració urbana, confirmades pel PGM. El gran capital, considerat hereu directe del porciolisme, va ser acusat de defensar teories urbanes agressives basades en la destrucció a *tabula rasa* per produir sòl valuós que ja no es trobava disponible als suburbis saturats i va deixar entendre que una part del col·lectiu professional dels arquitectes estava disposat a prestar-se al joc. Finalment, també eren atacats els conservacionistes, que s'oposaven a una demolició massiva del barri només per transformar-lo en residència seleccionada de comerciants d'art (encara no era en ús comú el terme gentrificació, i Sánchez va encunyar el neologisme *montmartrització*).

Els punts destacats de la reivindicació subjacent al Pla Popular van ser: la negativa a les polítiques municipals d'exclusió del veïnat; augment de la prestació

19. SÁNCHEZ (1979: 33-54).

de serveis bàsics; abandonament de la lògica del benefici en les polítiques de sòl; augment de la inversió pública com a estímul regeneratiu per a la iniciativa privada; limitació de l'accés vehicular i consegüent conversió en zona de vianants de les places i de molts dels carrers; recuperació de l'estructura del Mercat del Born. El pla fou inspirat en les experiències italianes del període, molt curoses cap a la morfologia urbana, en particular la del centre històric de Bolonya del 1973 de Leonardo Benevolo i Pier Luigi Cervellati. Tanmateix, no faltaven subtils contradiccions, probablement a causa de la barreja molt estreta d'aspectes tècnics i polítics: per exemple, s'hi afirmava que

[l]a conservación a ultranza de la edificación en la ciudad medieval (de la inhabitable, la económicamente no rehabilitable; etc.), significa asumir una actitud a-histórica culturalmente y regresiva socialmente. Significa negar al trazado medieval su enorme capacidad morfológica y la posibilidad de su revitalización. En última instancia conlleva abonar posturas que nos presentan como la única salida a su situación: el destrozo de su tejido o las rehabilitaciones antieconómicas que sólo pueden soportar la especialización terciaria o turística. La coexistencia de diferentes arquitecturas no pone en cuestión el carácter medieval del área. El trazado se lo otorga. [...] Respecto a este hecho, nuestra postura es conservadora, en el sentido de condicionar las nuevas arquitecturas bajo el rigor del modelo²⁰.

La contradicció rau en el fet que aquest tipus d'actitud estava potencialment (encara que inconscientment) en continuïtat amb les polítiques urbanístiques de les dècades anteriors, ja que la diferència substancial entre les grans intervencions destructores del passat, com ara la via Laietana, i les operacions quirúrgiques desitjades al Pla Popular, era la diferent actitud en comparació amb el signe geomètric de la trama urbana. És a dir, no es proposava un canvi radical de lògica en clau de macrosistema urbà, sinó que es defensava un criteri de dibuix urbanístic menys abstracte del tradicional i articulat segons les traces històriques del parcel·lari. No podia ser d'una altra manera, ja que l'especulació havia tradicionalment funcionat a partir del redisseny de la propietat del sòl, generadora de beneficis consegüents a les noves alineacions de carreteres. Per tant, el primer front sobre el qual els veïns van decidir situar-se va ser, inevitablement, la defensa del parcel·lari. El Pla Popular també es va exposar al públic i el 27 de març de 1983 va rebre l'aprovació inicial dels òrgans municipals per començar el seu procés de convertir-se oficialment en el PERI de Casc Antic.

Semblava lluny el mes de maig de 1977, quan els veïns de la plaça del Born i de la plaça Reial van muntar autèntiques barricades per protestar contra el soroll nocturn sota el lema "Contra el ruido, ¡vecinos unidos!!". Pel que feia a les qüestions patrimonials i de respecte del teixit històric i dels seus valors populars, doncs, després dels anys del porciolisme i d'uns primers passos incerts de la debutant administració democràtica, hi havia una certa satisfacció veïnal, que va patir, però, la primera decepció seriosa en el cas de la Casa de la Carassa.

20. (Ivi: 39).

La Casa de la Carassa o la pèrdua de la innocència

Les primeres intervencions democràtiques al centre històric de Barcelona havien obtingut, en general, una retorn positiu. La remodelació de la plaça Reial semblava confirmar el compromís tècnic i intel·lectual dels arquitectes, deixant entès que les controvèrsies es podrien generar per qüestions lingüístiques o compositives dels projectes, certament no pas per un enfocament ideològic hostil. En altres paraules, tot i que arquitectes i associacions ja no anaven tant de bracet, com deu anys abans, la sensació era que les tan esperades obres de reforma dels barris antics finalment eren realitat i, més important, eren respectuoses amb el teixit urbà.

El primer cas en què el veïnat va tornar a expressar obertament acalorades crítiques als criteris urbanístics de fons de l'Administració va ser amb motiu de la reforma de l'anomenada Casa de la Carassa. L'edifici, situat en el sector oriental de Ciutat Vella, era un petit bloc residencial que datava del segle XIV i era conegut per l'escultura d'un rostre femení (una carassa) inserit com a gàrgola a la cantonada, que segons la tradició havia sigut al·lusió a la presència d'un prostíbul²¹. L'edifici va ser adquirit el 1980 per l'Ajuntament que el va considerar impossible de recuperar i va optar per una solució salomònica, conservant el mur perimetral de la planta baixa amb l'element escultòric de la cantonada, enderrocant totalment els pisos interiors i superiors, substituint-los per una arquitectura moderna amb línies compositives molt senzilles, dissenyada per l'estudi Amadó i Domènech. La casa era inclosa en el catàleg del patrimoni arquitectònic des de l'edició del 1962 i tenia un grau de protecció de segon nivell, que en prohibia la demolició. Es tractava, doncs, d'un edifici ben conegut i protegit, també segons el catàleg del 1977.

El PERI aprovat per al sector oriental preveia que l'Ajuntament obtingués terrenys (també mitjançant enderroc) per construir-hi pisos protegits i aquest en va ser un cas. Sobre els motius de l'enderroc de l'immoble mai no va haver-hi explicacions clares per part de l'autoritat municipal i no sembla que s'hagi produït mai cap dossier, tal com exigia la llei, per corroborar la declaració d'imminent ruïna. Moltes veus es van alçar en contra del projecte municipal tan bon punt es va conèixer i Joan Bassegoda Nonell va ser el que va encapçalar les acusacions de destrossa patrimonial. Una nit, a mitjans d'agost del 1983, una excavadora va completar l'enderroc i es van eliminar ràpidament totes les runes. Les crítiques es van disparar quan, a més d'això, va semblar que ja no era possible identificar amb certesa on havien anat a parar els detalls més importants de l'edifici: la finestra coronella, un gran arc d'entrada, diverses pedres mestres i, sobretot, l'escultura de la mateixa Carassa, de la qual es rumorejaven les ubicacions més variades. El precipitat procediment seguit per procedir a la demolició va contribuir a alimentar les crítiques i les sospites, reflectides en nombrosos articles de la premsa local en què Bassegoda donava veu a aquells que pensaven que, en el millor dels casos, s'havia fet un desastre per respectar un calendari d'intervencions preestablert, amb els moviments financers corresponents. Després de

21. LV (1981-12-03:41).

gairebé dues setmanes de controvèrsia, l'Ajuntament va publicar un comunicat de premsa explicant els motius de la seva actuació, indicant que

Los servicios técnicos del Ayuntamiento entendieron que era una forma correcta de rehabilitación y que comportaba el debido respeto a los restos arqueológicos que realmente quedaban y que no caía en la inculta teatralidad de inventar arqueología allí donde no hay. Es decir, respetar lo existente y rehabilitar con técnicas actuales respetuosas con la historia y el entorno y no con falsas imitaciones estilísticas²².

Bassegoda va respondre des de les pàgines de *La Vanguardia* del dia 13 del mateix mes, refutant punt per punt les explicacions que havia donat l'Administració. Entre d'altres coses, l'Ajuntament havia afirmat que havia acordat la intervenció amb "vecinos representativos del barrio"²³ però, el 8 de setembre, l'AVCA va presentar una denúncia contra l'Administració asseverant que l'enderroc no s'havia pactat amb cap associació de veïns i que la pèrdua d'un important signe d'identitat del barri tampoc no s'havia compensat amb una zona verda. No només això: s'afirmava obertament que tothom s'esperava que les peces acabessin a la venta a les botigues d'antiguitats, com ja havia passat moltes vegades en els casos d'edificis històrics enderrocats. La pèrdua momentània de notícies sobre la Carassa i altres elements arquitectònics només va alimentar aquestes sospites. El 22 de setembre es va celebrar a Barcelona una reunió de la Reial Acadèmia de les Ciències i les Arts en què també es va debatre el cas de la Carassa i es va sol·licitar formalment una reconstrucció fidel de l'edifici amb tants elements originals com fos possible. Alternativament, el mateix municipi s'hauria hagut d'automultar per contradir la seva pròpia normativa en matèria de protecció del patrimoni. Bohigas va defensar l'acció municipal i va definir la història com una de les "polèmiques més mal orientades i més poc intel·ligents que s'han fet"²⁴. Anys després, l'arquitecte no es va estalviar la ironia quan va insinuar que els defensors de la casa ni tan sols sabien on es trobava²⁵.

Un observador atent hauria notat que ningú (ni tan sols Bohigas) defensava el nou projecte. La qüestió anava exclusivament al voltant de si s'havia fet bé o no en enderrocar un edifici tan antic. Les posicions estaven dividides entre els que, en la seva majoria no arquitectes, temien que aquest episodi fos només l'inici d'una onada de substitucions arbitràries i, a l'altra banda, els que pensaven que el gest destructiu era essencial com a generador de la possibilitat d'intervenció, i que només es podia aturar davant d'edificis d'importància absoluta i indiscutible. Aquesta última posició va aglutinar la majoria del col·lectiu professional.

Una altra qüestió delicada va ser la dinàmica del procés de presa de decisions. La impressió de l'època era que s'havia procedit d'una manera obscura i precipitada, en un clar conflicte d'interès en el si de l'Administració. El municipi que protegia un edifici imponent sancions molt dures als infractors era el mateix or-

22. LV (1983-09-03: 14).

23. Ibid.

24. BOHIGAS (1985: 49).

25. FEBRÉS (1986: 52).

ganisme que podia eliminar o ignorar arbitràriament qualsevol protecció sense donar explicacions a ningú. Un procediment d'esperit preconstitucional que els administradors van negar haver seguit sense produir, però, cap documentació fiable per demostrar el contrari. El fet que el dossier "fantasma" sobre l'estat de la Casa de Carassa fos inaccessible per als residents, es considerava una prova del fet que la contundència de l'acció municipal es basava en criteris confosos i amb finalitats obscures.

La poca claredat municipal en un episodi tan controvertit va projectar ombres sobre les motivacions reals de molta planificació i va afectar profundament la manera en què una part de l'opinió pública es mirava les polítiques de l'Administració pel que fa al centre històric i al patrimoni. Les cartes als diaris d'aquella època demostren que, tot i que gairebé ningú no temia una nova temporada d'intervencions devastadores a la falsa línia de la via Laietana, la preocupació que aviat tornessin a ser necessàries batalles com la que es va produir per la casa Golferichs era molt viva.

Un altre aspecte controvertit va ser el de la participació. Les associacions de veïns ja no eren fortes com deu anys enrere, ja que, ara, l'estructura administrativa democràtica no necessitava subterfugis legals per interceptar les reivindicacions ciutadanes. Però encara era difícil fer sentir la veu de l'home del carrer. En part perquè, després de gairebé quaranta anys de dictadura, sobrevivia una certa manera d'interpretar la relació entre el poder i el ciutadà (en termes d'actituds, procediments i estructures). I, en part, perquè la falta d'equipaments era encara massa gran com per posar-se a activar mecanismes participatius fluids que anessin més enllà de simples llistes de reclamacions bàsiques. Si en les decisions generals la relació participativa era objecte d'atenció i es buscava la col·laboració de les associacions (tal com havia demostrat l'afer del PERI del sector oriental), un cop baixat a les operacions concretes, la participació ciutadana es feia més matisada, començant per l'elecció d'interlocutors veïnals, rigorosament en bona relació amb l'Ajuntament. A la Carassa, la protesta de Prudenci Sánchez, que va derivar en una denúncia formal per la falta d'implicació de l'associació de la qual era president, va significar la presa de consciència per part de l'associacionisme que, fins i tot per a una administració democràtica, seguir l'opinió de la ciutadania era, al cap i a la fi, una opció i no una obligació.

Bibliografia essencial

Nota: les citacions sota la sigla LV es refereixen a les edicions quotidianes del diari *La Vanguardia* de Barcelona.

- AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Plans i projectes per a Barcelona 1981-1982. (Catàleg de la exposició "Qui és Barcelona?", Mercat del Born, 2-30 març 1983)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1983.
- BOHIGAS, Oriol. "De la defensa del patrimoni arquitectònic a la defensa de la ciutat". *Serra d'Or* desembre 1975: [837-838]51-52).
- BOHIGAS, Oriol. "Els arquitectes són els més interessats, culturalment, en la rehabilitació". (Entrevista). *Habitatge*, núm. 3 (setembre 1985), p. 48-50.
- CIRICI, Alexandre. *Barcelona pam a pam*. Barcelona: Teide, 1976.
- ESPINÀS, Josep Maria ; CATALÀ ROCA, Francesc. *Vuit segles de carrers de Barcelona, de Montcada a Tuset*. Barcelona: Destino, 1974.
- ESPINÀS, Josep Maria ; CATALÀ ROCA, Francesc. *Alguns carrers antics de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1978.
- FABRE, Jaume; HUERTAS, Josep Maria. *Barcelona barri a barri*. 7 vv. Barcelona: Edicions 62, 1980.
- FABRE, Jaume; HUERTAS, Josep Maria. *Barcelona 1888-1988, La construcció d'una ciutat*. Barcelona: Plaza y Janés, 1989.
- FEBRÉS, Xavier. *Diàlegs a Barcelona: Oriol Bohigas / Òscar Tusquets*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona / Editorial Laia, 1986.
- MARAGALL, Pasqual. *Refent Barcelona*. Barcelona: Planeta, 1986.
- MÚÑOZ, Francesc; CABRÉ, Anna M. *Ildefons Cerdà i la insuportable densitat urbana: algunes consideracions a partir de la cartografia i anàlisi de les estadístiques contingudes en la "Teoría General"*. A: TARRAGÓ, Salvador; MAGRINYÀ, Francesc. *Cerdà, ciudad y territorio, Una visión de futuro. (Catàleg de l'exposició Barcelona: setembre 1994 - febrer 1995)*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca / Electa España, 1994, p.37-44.
- TATJER MIR, Mercè. "Cos social i habitatge a la Ciutat Vella". *Barcelona Metròpoli Mediterrània*, Quadern Central núm. 0 (octubre 1985), p. 74-77.
- SÁNCHEZ, Prudenci, et al. "La lucha por el centro urbano: Plan para el Casc Antic de Barcelona". *CAU, cuadernos de arquitectura y urbanismo*, núm. 55 (abril 1979), p. 33-47.
- SCARNATO, Alessandro. "Nel Centro Storico è giunto il momento di intervenire con la logica del Micro-urbanismo (Entrevista amb Joan Busquets". *Area*, núm. 90 (febrer 2007), p. 54-63.

